

4P
X95

a - 1004/1000
g - 1004/1000

179P

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. М. П. ДРАГОМАНОВА

ХРУЦЬКА Наталія Володимирівна

УДК 808.2-30

**ДИНАМІКА СТИЛІСТИЧНОЇ
МАРКОВАНОСТІ ЛЕКСИКИ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ**

**(НА МАТЕРІАЛІ
РОСІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ
50-х—80-х РОКІВ ХХ СТОРІЧЧЯ)**

10.02.02 — російська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

1003

КИЇВ — 1998

НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100310578

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської мови Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Наукові керівники:

- доктор філологічних наук, професор ПИЛИНСЬКИЙ Микола Миколайович,
- кандидат філологічних наук, доцент ГОНЧАРОВ Володимир Іванович, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти:

- доктор філологічних наук, професор ОЗЕРОВА Ніна Григорівна, Інститут мовознавства імені О.П.Потебні НАН України, завідувач відділу,
- кандидат філологічних наук, доцент БОНДАРЕНКО Олександр Олександрович, Національний університет імені Тараса Шевченка, доцент.

Провідна установа:

- Ніжинський державний педагогічний університет імені М.В.Гоголя, кафедра російської мови, Міністерство освіти України, м.Ніжин.

Захист відбудеться " 17 " XI 1998 року о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04. у Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий " _____ " _____ 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Вишневська Вишневська Г.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Однією з характерних особливостей сучасної лінгвістики є розуміння важливості словникових розробок різного типу. До числа факторів, що впливають на активний розвиток лексикографії, можна віднести і тенденцію до лексикографічної параметризації, суть якої полягає в прагненні більшості лінгвістів оформити й представити результати вивчення мовних фактів у вигляді словників.¹

Дослідження динаміки лексико-семантичної системи російської мови в лексикографічному аспекті на певних етапах її розвитку належить до числа найважливіших для розв'язання проблем вивчення лексичного складу мови з точки зору стилістичного забарвлення лексичних одиниць.

Аналіз системи стилістичних позначок в сучасних нормативних тлумачних словниках (НТС) засвідчує складний і суперечливий характер стилістичного забарвлення слів, який не підпорядковується якомусь одному принципу, а залежить від різних аспектів оцінки і базується на опозиціях нейтрального і стилістично забарвленого, нормативного і ненормативного, емоційного і логічного, сучасного та історичного, загальнонавживаного і регіонального. Лексико-семантичний рівень мови не може бути відображений в НТС абсолютно адекватно. Засіб оформлення матеріалу, що поєднує методику лексикографічного опису і високий рівень узагальнень, деякою мірою деформує картину реального стану лексичної одиниці в семантичній системі мови. Історико-соціологічне нашарування, підпорядковуючи собі систему позначок, ускладнює можливість адекватного опису значення слова з діахронічної точки зору, оскільки порушується послідовність системи позначок.

Типовим недоліком будь-якого нормативного тлумачного словника є певне відставання у фіксації існуючого мовного стану, а стилістичні позначки в словниках не завжди повністю в змозі відобразити динаміку стилістичного потенціалу слова в усій його багатогранності. Це зумовлено більш швидкими, в порівнянні з іншими (граматичними, орфоепічними, орфографічними), змінами стилістичних норм. У зв'язку з цим виникає потреба простежити і дослідити динаміку стилістичної нормативності і маркування конотативних лексем та визначити тенденції в зміні стилістичної норми вживання лексичних одиниць у 50-ті - 80-ті роки ХХ ст. шляхом компаративного аналізу декількох словникових джерел. Вирішення такої важливої лексикографічної проблеми, як здобуття місткої, точної і багатогранної характеристики вживання слів, має

---

¹ Караулов Ю.Н. Об одной тенденции в современной лексикографической практике // Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. - М.: Наука, 1981 - с.135-153

велике значення для теорії і практики культури мовлення.

Актуальність обраної теми визначається тим, що, незважаючи на окремі дослідження в галузі лексикографічної стилістики (праці Ю.Д.Апресяна, О.М.Бабкіна, В.В.Виноградова, Т.Г.Винокур, К.С.Горбачевича, Ю.М.Караулова, М.М.Пилинського, Ю.С.Сорокіна, Г.М.Скляревської, Ф.П.Філіна, Д.М.Шмельова, І.Н.Шмельової та інших), проблеми стилістичної кваліфікації і зміни стилістичної норми залишаються недостатньо вивченими, оскільки стилістична норма - нестабільне, константно змінне явище. Воно знаходиться під впливом екстра- та інтралінгвістичних факторів і в зв'язку з цим потребує постійної обсервації та фіксації. Цим викликана необхідність узагальнити, теоретично осмислити і доповнити існуючі рекомендації відносно стилістичної кваліфікації лексичних одиниць, а також простежити і дослідити динаміку стилістичної нормативності та її рефlekтацію за допомогою позначок в НТС.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в роботі вперше проведено комплексний компаративний аналіз складу словників НТС (МАС-I і МАС-II) у стилістичному аспекті, на основі якого з'ясовано тенденції зміни стилістичної норми слововживання, що відображені шляхом лексикографічних стилістичних позначок. У дисертації здійснено синхронно-діахронічне дослідження динаміки системи стилістичних позначок, що дозволило поєднати лексикографічний і стилістичний аспекти вивчення сучасної російської лексики у плані зміни її стилістичної маркованості з урахуванням закономірностей процесів розвитку російської літературної мови 50-х-80-х років ХХ століття.

Мета роботи - з'ясувати адекватність відображення зміни стилістичної норми російської мови на матеріалі нормативних глумачних словників МАС-I, МАС-II і СО₂₃ за допомогою встановленої парадигми позначок і провести комплексне зіставне дослідження конотативної лексики цих словників.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Дослідити проблеми класифікації конотативної лексики в НТС шляхом стилістичних лексикографічних позначок у діахронії.

2. Проаналізувати адекватність властивостей слів їхній стилістичній лексикографічній кваліфікації (на матеріалі МАС-I, МАС-II, СО₂₃).

3. З'ясувати зміни в стилістичному маркуванні мовних одиниць, репрезентованих у цих словниках.

4. Визначити тенденції зміни стилістичної норми вживання слів і проаналізувати їх рефlekтацію за допомогою стилістичних позначок в нормативних глумачних словниках.

5. Описати виявлені в процесі роботи стилістично марковані інтродуктиви (входження), що увійшли до складу словника, і стилістично марковані елімінанти (вилучені слова), що були виключені зі складу словника МАС-II.

Об'єктом дослідження виступають стилістичні лексикографічні позначки як засіб кваліфікації конотативних лексичних одиниць у МАС-I, МАС-II, СО₂₃ і стилістично забарвлені лексеми, зафіксовані цими словниками. Перше і друге видання МАС - словники середнього типу, тобто вони мають на меті опис у певному наближенні сукупного активного нормативного лексичного запасу лінгвосоціуму в конкретний мовний період. Їм притаманна найбільш струнка і розгалужена система стилістичних позначок серед нормативних тлумачних словників 50-х-80-х рр. ХХ ст., що і зумовило вибір вищезазначених словників як джерел дослідження.

Матеріалом дослідження стали понад 6 тисяч стилістично маркованих лексем, виявлених при зіставленні словників МАС-I і МАС-II, що змінили свою стилістичну кваліфікацію, понад 1240 стилістично маркованих лексем, що увійшли до складу словника МАС-II і біля 750 стилістично маркованих лексем, вилучених зі складу словника МАС-II.

Для зіставлення використовувались також матеріали таких словників, як "Толковый словарь русского языка" под ред. Д.Н.Ушакова, С.И.Ожегов "Словарь русского языка" (19-е изд., 23-е изд.), "Новые слова и значения" под ред. Н.З.Котеловой, "Словник української мови: в 11-ти томах" (1970-1980), перше і друге видання "Словаря современного русского литературного языка" АН СССР і деякі інші.

Методи дослідження. У дисертації використовувалися: метод лінгвістичного спостереження, метод функціонального зіставлення, метод лексикографічного опису і квантитативний метод з елементами статистичного аналізу.

Теоретична значимість дисертації полягає в тому, що вивчення і систематизація дослідженого матеріалу певною мірою збагатить наукові надбання російської і української лексикографії, дозволить узагальнити, доповнити і уточнити традиційні аспекти і прийоми опису конотативних лексичних одиниць в НТС, визначити тенденції зміни стилістичної норми сучасної російської мови і прогнозувати парадигму позначок для їхнього відображення.

Практична цінність. Матеріали дослідження можуть бути використані в лексикографічній практиці для кваліфікації конотативної лексики, при створенні словника "Коннотативные нормативные вхождения русского языка 50-х-80-х гг. XX века", у викладанні лінгвістичних курсів у вузівській практиці.

Апробація роботи здійснювалась на звітних наукових конференціях викладачів і аспірантів Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова (1996, 1997, 1998 рр.), а також на міжнародних конференціях "Русские Украины: прошлое, настоящее, будущее" (Київ, 1998 р.) і "Мова і культура"(Київ, 1998 р.).

Основні матеріали, висновки і узагальнення дисертації викладені у 8 публікаціях (з них 7 статей).

Структура і об'єм дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури (154 позиції), списку використаних джерел, трьох таблиць, списку скорочень. Об'єм роботи - 174 стр.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність дослідження, обґрунтовується його новизна, теоретичне і практичне значення, визначаються мета і завдання дисертації, характеризуються джерела фактичного матеріалу.

Перший розділ - "Лексикографічна позначка як відображення стилістичної норми мови"- присвячено теоретичному осмисленню і опису проблем лексикографічної стилістики в практиці укладання нормативних тлумачних словників.

Дослідження стилістичної структури мови передбачає вивчення стилістичного функціонування варіантів у діахронії, а також ретроспективний аналіз встановлення норми вживання лексичних мовних одиниць і визначення перспектив розвитку конкурентних варіантів на рівноцінних нормативних підставах. Методика і принципова можливість лінгвістичного прогнозування в нормативному мовному аспекті обумовлені підходом до мови як до сукупності фактів, що керуються статистикою мовірносними закономірностями, які виявляються серед множини випадковостей. "Стилістична диференціація є найбільш обумовленим у своєму розвитку рівнем мовної системи", - пише В.Ф.Михайличенко². Закони стилістичної належності слів, їхній розвиток і зміна визначаються тим, що за своєю природою слово є одиницею, що опирається стану спокою: реалізуючи свій активний внутрішній потенціал, воно знаходиться у постійній взаємодії з різними типами контекстів, у яких функціонує. Цим обумовлене його переміщення з одного стилю мовлення до іншого, зміна стилістичної кваліфікації слова, поява або зникнення емоційного забарвлення, поява обмежень, викликаних різними причинами (належність до тих груп лексики, що знаходяться за межами літературної мови, вузькоспеціальний характер термінів тощо).

У даному розділі розкривається поняття мовної норми, визначається її відмінність від мовленнєвої норми, викладаються погляди на нормативність таких лінгвістів, як Е.Косеріу, Г.Клаус, С.І.Ожегов, В.І.Чернишов, Ф.П.Філін та інших. На основі наукових праць Ю.О.Бельчикова, К.С.Горбачевича і М.М.Пилинського визначаються критерії нормативності мовних одиниць,

---

² Михайличенко В.Ф. Социальные факторы и функционально-стилистическая дифференциация языка // Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. - М.: Наука, 1988. - с.38.

завдання нормативної лексикографії і принципи відбору лексем до нормативних тлумачних словників, які, як правило, обумовлені конкретно-історичними факторами і нормативними настановами відповідного словника.

Розглядаються і характеризуються параметри стилістичної кваліфікації лексичних одиниць (далі л.о.) в НТС у діахронічному аспекті. Представлена класифікація груп стилістичних лексикографічних позначок у різних словниках (ТСУ, СО, БАС, МАС) з погляду: а) історичної перспективи, б) емоційно-експресивного забарвлення, в) територіальної обмеженості, г) функціональної належності, д) належності до різних стилістичних шарів мови.

Також у першому розділі аналізується поняття додаткової функціонально-стилістичної характеристики слова (ДФСХ) і обґрунтовується її важливість у лексикографії. Розглядається проблема адекватності лексикографічних позначок стилістичним характеристикам слів у двох аспектах: а) співвідношення стилістики і лексикографічної теорії і практики; б) вивчення використання стилістичних позначок у конкретних словниках. Виявляються відмінності стилістичної оцінки (і, відповідно, лексикографічної позначки) однієї і тієї ж лексеми в різних словниках, що зумовлено не лише об'єктивними стилістичними зрушеннями в мові, які відбулися за час, що відділяє видання одного словника від іншого. В окремих випадках різна стилістична кваліфікація лексичної одиниці в словнику може свідчити або про відмінність теоретичних настанов словників, або про різні системи стилістичних лексикографічних позначок у конкретних словниках. Зазначені причини не завжди дозволяють провести неперервну узually-діахронічну лінію й об'єктивно поєднати внутрішньомовний і соціально обумовлений розвиток лексичного складу мови конкретного історичного періоду. Таким чином, закономірність характеристики генетично різних, але подібних стилістичних класів слів, що не відтворюють тих чи інших семантичних змін у мові, може набувати в різних словниках відмінної інтерпретації, наприклад:

	МАС-I	МАС-II	СО ₂₃
<i>Барчук</i>	<i>прост.</i>	---	<i>устар.</i>
<i>Безустанний</i>	<i>устар., висок.</i>	---	---
<i>Вдругорядь</i>	<i>устар., обл.</i>	<i>устар., прост.</i>	<i>прост.</i>
<i>Конфигурація</i>	---	<i>книжн.</i>	<i>спец.</i>

Типовим є намір або відобразити в словнику лише функціональне обмеження (і тоді його емотивна оцінність залишається незаресстрованою), або ж репрезентувати обидва параметри, або лише емоційно-експресивну конотацію, але без зазначення причинно-наслідкових відносин, наприклад:

	МАС-I	МАС-II	СО ₂₃
<i>Литературичина</i>	<i>разг.</i>	<i>разг., пренебр.</i>	<i>разг., неодобр.</i>
<i>Кляузничать</i>	<i>разг.</i>	<i>разг., пренебр.</i>	<i>разг., презр.</i>
<i>Кольмага</i> ²	<i>прост.</i>	<i>пренебр.</i>	<i>разг., презр.</i>

У процесі аналізу системи стилістичних позначок і лексичних одиниць з певною стилістичною кваліфікацією в НТС було встановлено, що в лексикографічній практиці немає чітких лінгвістичних критеріїв для визначення тих стилістичних якостей, які знаходять відображення в тлумачних словниках, а суб'єктивізм окремих стилістичних класифікацій іноді призводить до неточного маркування окремих лексем або ж до розбіжностей у стилістичних оцінках лексичних одиниць навіть у межах одного словника. Наприклад, такі слова, як *деляга* і *затычка* зафіксовані в МАС-II з позначкою *прост.*, а *копун* і *закурка* з позначкою *разг.* Лексеми *окромя*, *издалеча* маркуються позначкою *обл.*, а *теперича*, *каковский* - *прост.*

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що лексикографічні стилістичні позначки мають відтворювати оцінку мовної одиниці з точки зору її належності до літературної мови, функціонально-стилістичної належності та відношення до неї лінгвосоціуму. Відсутність стилістичної позначки в словниковій дефініції має засвідчувати не уявну, а реальну вживаність лексичної одиниці, означати, що лексема не суперечить прийнятій нормі, активна в цей час і не має закріпленого стилістичного забарвлення. Система позначок має задовольняти певні вимоги загального порядку: а) позначки не повинні бути занадто генеративними, б) їхня надмірна диференціація не є доцільною, в) система позначок має достатньо повно охоплювати протипоставлені одна одній лексико-семантичні категорії: слів, г) доцільно ширше використовувати прийняті в словниковій дефініції стилістичні коментарі. Останнє надасть можливість детермінувати значну кількість слів, залишених без стилістичної позначки не тому, що вони вільно вживаються в усіх сферах мовлення і стилістично нейтральні, а тому, що в словнику певна позначка відсутня.

Другий розділ - "Зміна стилістичного маркування словникового складу сучасної російської мови і тенденції динаміки стилістичної норми слововживання" - присвячено проблемі опису динаміки стилістичного маркування лексичних одиниць в МАС-II внаслідок зміни стилістичної кваліфікації у різних стилістичних групах і шарах лексики російської мови.

Зміна стилістичної норми слововживання на певних етапах розвитку лексико-семантичної системи мови знаходить відповідне відображення в динаміці стилістичної кваліфікації лексичних одиниць в НТС за належністю до певних груп і шарів сучасної лексики, що репрезентуються в тлумачному словнику за допомогою досить розгалуженої системи стилістичних (*книжн.*, *устар.*, *разг.*,

прост., груб.-прост., обл., высок., народ.-поэт., устар.-поэт.) і термінологічних позначок (*спец., мед., тех., лінгв., физ.*) в МАС-І.

У МАС-ІІ, що вийшов через двадцять років після МАС-І і відобразив активний нормативний склад лексичної системи російської мови кінця 70-х початку 80-х років ХХ сторіччя, укладачами були внесені деякі доповнення і зміни до стилістичної характеристики лексем, особливо до характеристики груп лексики з чіткими стильовими ознаками і обмеженнями (наприклад, традиційно-поетична лексика, офіційно-ділова лексика документів тощо). У друге видання словника були внесені нові стилістичні позначки: *офиц., офиц.-дел.*; термінологічні позначки *цирк., теле.*, позначку *устар.-поэт.* було замінено на *трад.-поэт.* До певної міри розширено кількість позначок, що характеризують емотивні конотації слів: *презр., неодобр., почтит.*

В даному розділі розглянуто процес зміни стилістичної кваліфікації лексичних одиниць в МАС-ІІ у зв'язку з тенденціями зміни стилістичної норми слововживання в узусі.

Аналіз стилістичного маркування л.о. з позначкою книжн. дає змогу визначити 7 напрямів динаміки, основними з яких є такі:

1. Елімінація позначки *книжн.* у понад 420 л.о., які мали її в МАС-І (тобто перехід слів, раніше репрезентованих як книжні, до нейтральної лексики), наприклад: *здоровомыслящий, компетентный, отягчить, прототип, прецедент, поистине*, що є свідченням інтелектуалізації стилістичної норми.

2. Заміна позначки *книжн.* позначкою *устар.* у понад 100 л.о. (тобто перехід книжних слів до розряду застарілої лексики): *речение, предуготовить, пустынножитель, прогрессист, умыслить*, що свідчить про те, що слова, вживані лише в писемній мові, в значній мірі підвладні застаріванню.

Перехід книжних слів до інших стилістичних розрядів лексики є нетиповим і репрезентований одиничними лексемами, наприклад: а) заміна позначки *книжн.* термінологічними позначками (6 л.о.): *обсервационный (спец.), субституция (спец.), эссе (лит.)*; б) заміна позначки *книжн.* позначкою *высок.* (6 л.о.): *праведный, уповать, свершение*; в) заміна позначки *книжн.* позначкою *офиц.* або *офиц.-дел.* (16 л.о.): *затребование (офиц.), касаето (офиц.), бракосочетание (офиц.-дел.)*; г) поява позначки *книжн.* у слів, представлених в МАС-І як нейтральні (27 л.о.): *гипотетический, анонсировать, обструкция*; д) заміна позначки *книжн.* позначкою *разг.* (3 л.о.): *антураж, исповедать*.

У зв'язку з уведенням позначок *офиц.* і *офиц.-дел.*, 32 лексеми в МАС-ІІ представлені як слова офіційно-ділового стилю. Маркування слів позначкою *офиц.-дел.* відбувалось у таких напрямках:

1. Маркування нейтральних л.о. позначкою *офиц.-дел.* (9 л.о.): *востребовать, землевладелец, касательство*.

2. Маркування позначкою *офиц.-дел.* л.о., що в МАС-І мали позначку

книжн. (9 л.о.) і устар. (2 л.о.): *каковой, повелеть, предуказание*.

Маркування л.о. позначкою *офиц.* регламентовано такими напрямками:

1. Маркування позначкою *офиц.* загальнозживаних слів (7 л.о.): *опознать* (2 зн.), *сертификат* (1 зн.).

2. Маркування позначкою *офиц.* слів, що в МАС-I мали позначку *книжн.* (7 л.о.): *дезауировать, экспозе* (2 зн.), *учинить* (1 зн.).

3. Інтродукція л.о. з позначкою *офиц.* (1 л.о.): *предуказать*.

Аналіз зміни стилістичного маркування слів, репрезентованих у МАС-I як терміни-гіпоніми або гіпероніми з відповідною кваліфікаційною позначкою, дав можливість виділити при зіставленні з їхньою кваліфікацією в МАС-II такі 3 основні групи:

1. Лексичні одиниці і значення полісемічних слів, що втратили термінологічну позначку-гіперонім *спец.* (понад 150 л.о.): *упарка, проседание, контейнер* і позначки-гіпероніми (біля 360 л.о.): *склероз (мед.), противостолбнячный (мед.), пантокрин (фарм.), окалина (тех.), перемол (с.-х.), фаворит* (2 зн. *спорт*), *фрахтовка (мор.), электролиз (хим), эмбриональный (биол.)*.

Зняття термінологічних позначок у лексичних одиницях, що раніше фіксувалися як терміни, особливо в галузі медицини (42 л.о.), техніки (28 л.о.), хімії (15 л.о.), біології (14 л.о.), сільського господарства (13 л.о.), є відображенням тенденції масової детермінологізації лексики у 70-ті роки ХХ ст.

2. л.о., репрезентовані як нейтральні в МАС-I, що отримали термінологічну позначку в МАС-II у зв'язку із звуженням сфери функціонування - понад 60 л.о.: *субстанциальный (филос.), азимутный (спец.), праязык (лингв.)*.

3. л.о., що змінили свою термінологічну кваліфікацію, становлять понад 80 одиниць. Наприклад:

	МАС-I	МАС-II
<i>Конверсия</i>	<i>экон.</i>	<i>фин.</i>
<i>Коронарный</i>	<i>анат.</i>	<i>мед.</i>
<i>Паства</i>	<i>церк.</i>	<i>религ.</i>
<i>Неандерталец</i>	<i>археол.</i>	<i>антроп.</i>

До пасивного лексичного запасу (за даними МАС-II) перейшло понад 320 л.о. (тобто слова, репрезентовані в МАС-I як книжні, розмовні, просторічні, діалектні або нейтральні, фіксуються в МАС-II вже як застарілі). Їхній аналіз дав змогу виділити 6 напрямків, основними з яких є такі:

1. Заміна позначки *книжн.* або подвійної - *книжн., устар.* - позначкою *устар.* у понад 100 л.о.: *предуготовление, отяготительный, сребролюбие, тщится*.

2. Фіксація в МАС-II слів, раніше репрезентованих як нейтральні (в

МАС-I), з позначкою *устар.* (біля 60 л.о.): *сценариус, одонтология, слобода, лабаз, почтмейстр, подносчик.*

3. Заміна позначки *разг.* (в МАС-I) позначкою *устар.* (понад 60 л.о.): *по-ранение, злобиться, нацмен, розан.*

4. Заміна позначки *обл.* позначкою *устар.* (49 л.о.) - *занедужиться, сухмень, сыченый, подслепый.*

5. Заміна позначки *прост.* позначкою *устар.* (43 л.о.) - *свербёж, кофей, простяк.*

Перехід термінологічних лексем до застарілої лексики не є типовим і репрезентується у 7 л.о.: *толмач, переклад, шооссировать.* Таким чином, можна стверджувати: процес застарівання притаманний словам книжним, загально-вживаним, діалектним та просторічним.

Паралельно з процесом переходу лексем до пасивного запасу, при зіставленні стилістичного маркування лексичних одиниць у МАС-I і МАС-II, можна спостерігати і процес актуалізації л.о., що в МАС-I кваліфікувались із позначкою *устар.* (понад 220 л.о.). Їхній аналіз дозволив виділити 5 напрямків, які свідчать про те, що процес застарівання л.о. - процес відносний, бо дуже часто застарілі слова знову повертаються до активного запасу мови з новими стилістичними конотаціями. Основними напрямками є такі:

1. Зняття позначки *устар.* у понад 150 л.о. і репрезентація їх в МАС-II як слів нейтральних: *словесник, бунтарь, наставничество, гневаться, захудалый, комфортный,* що свідчить про їхню актуалізацію в сучасній мові.

2. Поповнення складу лексики стилістично високого, урочистого характеру за рахунок застарілих слів. Позначка *устар.* була замінена позначкою *высок.* при кваліфікації понад 50 л.о.: *ваятель, владыка, благодеяние, карать, темница,* а позначкою *трад.-поэт.* при кваліфікації 40 л.о.: *негасимый, уста, низойти, влачить.*

Перехід слів з позначкою *устар.* в інші стилістичні розряди незначний, наприклад, на позначку *разг.* змінило кваліфікацію 42 л.о. (*угодник, покейфовать, горячительный*); позначки *устар., прост.* на позначку *прост.* змінено у 20 л.о. (*мужлан, полюбовник, приветный*); заміна позначки *устар.* позначкою *книжн.* відбулася у 15 л.о. (*узреть, первородный, лицеприятный*).

Аналіз дистрибуції стилістичних позначок у слів, що мали в МАС-I позначку *высок.* дозволив виділити 3 тенденції динаміки їхнього стилістичного маркування в МАС-II. Основна тенденція (представлена понад 50 л.о.) - це зміна позначки *устар.* позначкою *высок.* (*заточить, пепелище, благодеяние*). Позначка *книжн.* позначкою *высок.* була змінена у 14 л.о. (*праведный, созидатель, начертать*); знята позначка *высок.* була у 14 л.о., що мали її в МАС-I (*соратник, узник, зодчество, воспрянуть*).

Аналіз дистрибуції слів з позначкою *трад.-поэт.* дозволив виділити 4

тенденції динаміки їх стилістичного маркування, основною з яких є тенденція, представлена понад 40 л.о., - зміна позначки *устар.* позначкою *трад.-поэт.* (*успада, хлад, сладкогласный, восславить, востылать*).

Незначним є маркування в МАС-II позначкою *трад.-поэт.* лексем (4 л.о.), що в МАС-I мали позначку *книжн.* (*низойти, ниспасть, прах, вседневный*), і перехід до розряду традиційно-поетичних окремих слів, кваліфікованих в МАС-I як високі (*клик, немолчный*).

Необхідно зазначити, що майже всі лексеми, в МАС-II репрезентовані як традиційно-поетичні, в МАС-I мали позначку *устар.-поэт.*, яка зараз не використовується.

Отримані результати динаміки маркування лексичних одиниць позначкою разг. при зіставленні словникових матеріалів МАС-I і МАС-II дозволили визначити 7 напрямів зміни кваліфікації розмовних лексем, провідними з яких є такі:

1. Заміна позначки *прост.* в МАС-I позначкою *разг.* в МАС-II при характеристиці понад 450 л.о.: *подхихикивать, неладно, нечисть, паниковать, юбочник, угрызть*, що характеризує основні напрями динаміки стилістичної норми, а саме: демократизацію стилістичної норми та процес дифузії між просторічним і розмовним шарами лексики.

2. Зняття у понад 360 л.о. позначки *разг.* і репрезентація їх в МАС-II як слів загальноживаних, що також свідчить про демократизацію літературної норми: *подкрутить, эгоист, отправка, эконо́м, захрустеть, извериться, обчёт, фильтровка*.

3. Поява позначки *разг.* у лексем, що в МАС-I репрезентувалися як нейтральні (біля 310 л.о.): *позабыться, полугодок, разброс, остряк, бредни, замазаться*.

Інші напрями зміни стилістичної кваліфікації лексем з розмовною конотацією в МАС-I є менш показовими, зокрема: а) фіксація в МАС-II слів позначкою *разг.*, що в МАС-I мали позначку *обл.*, - біля 25 л.о. (*испрясть, кутёнок, нелюди, расцелиться*); б) заміна позначки *устар.* позначкою *разг.* у 42 л.о. (*угодник, постоялец, жакетка*); в) заміна позначки *разг.* позначкою *прост.* у 63 л.о. в МАС-II (*фига, хилеть, укусить, деляга, пропихнуть*); г) перехід розмовних слів у застарілі, що зафіксовано заміною позначки *разг.* на *устар.* в МАС-II у понад 60 л.о. (*секретка, полуимья, семилейка, окаянство*).

Аналіз динаміки лексичних одиниць з позначкою прост. у МАС-I і МАС-II дозволив визначити 9 її напрямів, провідними з яких є такі :

1. Заміна позначки *прост.* позначкою *разг.* у 450 л.о.: *пикать, перестарок, накоротке*.

2. Поповнення просторічної лексики за рахунок діалектних слів з відповідною зміною їхнього маркування в МАС-II (147 л.о.): *надивоваться,*

страшливий, мураш, труском, зафырчать, изноровиться, що свідчить про вхідження діалектної лексики до літературної мови через просторіччя.

3. Перехід розмовних л.о. до лексики просторічного шару з відповідною зміною маркування в МАС-II (85 л.о.): *пересменка, шкурник, нагнать, сквалыжничество, прибрость*.

Інші напрями репрезентовані незначними змінами стилістичної кваліфікації слів, а саме: а) заміна позначки *устар.* позначкою *прост.* у 22 л.о. (*захудать*); б) заміна позначки *прост.* позначкою *устар.* у 43 л.о. (*сторговать, покорливость, мешать* (2 зн.)); в) фіксація в МАС-II з позначкою *прост.* слів, маркованих в МАС-I як *груб.-прост.* (30 л.о.): *реготать, набузить, блат* (2 зн.); г) заміна позначки *прост.* позначкою *народ.-поэт.* у 5 л.о.: (*миловаться, детина*); д) заміна позначки *прост.* на позначку-гіперонім *спец.* у 5 л.о. (*пошивочный, лопатить*); е) перехід просторіччя до загальноновживаної лексики з відповідною елімінацією позначки в МАС-II (35 л.о.): *чистополье, покорёжись, омельть*.

Спираючись на фактичні дані МАС-II, можна стверджувати, що словниковий склад територіальних діалектів поступово зливається із загальнонаціональною мовою двома шляхами: як через просторіччя, так і через загальноновживану лексику. Про це свідчить аналіз динаміки стилістичного маркування л.о. з позначкою *обл.*, який дозволив виділити 2 основні напрями переміщення діалектних слів до інших стилістичних груп сучасної російської мови:

1. Заміна позначки *обл.* позначкою *прост.* в МАС-II (147 л.о.): *взьерепенишься, хвороба, довеку, оклематься*.

2. Зняття у 90 л.о. позначки *обл.* і їхня фіксація в МАС-II як нейтральних: *азям, вымолотка, мерезжка*, що є характерним для слів з предметним значенням.

Необхідно вказати і на такий напрям, як заміна позначки *обл.* у 19 л.о. на термінологічні позначки в МАС-II: *пожнивный (с.-х.), осевки (с.-х.), муравить (спец.)*, тобто поповнення термінологічної лексики за рахунок діалектизмів. Заміна позначки *обл.* (7 л.о.) позначкою *народ.-поэт (остуда, погудка)*; заміна позначки *обл.* позначкою *разг.* (24 л.о.): *свеженина, холодец* і заміна позначки *обл.* позначкою *устар.* у 17 л.о. (*телепень, фатой, ряда*) є нетиповими для російської мови.

Позначкою *обл.* у словнику МАС-II маркована значна кількість українізмів: *завируха, зараз, криница, побалакать, зажуришься, похилиться, нехай* тощо. В українській мові ці лексеми функціонують як міжстильові. Деякі слова, репрезентовані в МАС-II як народно-поетичні (*могутный, кривда, краса, лихо*) або застарілі (*паньч, наказ, потылица*) також в українській мові є нейтральними і зафіксовані в "Словнику української мови": в 11 томах (1970-1980) без стилістичних позначок.

Незначна кількість українізмів, що функціонують в російській мові як етнографізми, представлена в МАС-II як слова загальноновживані (*кобза, кобзарь, оселедець*), але в словниковій дефініції наявна вказівка на український регіон або позначка *ист.* (*рада, запорожець*).

В динаміці маркування українізмів при зіставленні МАС-I і МАС-II визначаються такі напрямки:

1. Перехід українізмів з розряду діалектної лексики до просторічної (*дивчина, поросля, край*) і нейтральної лексики (*люлька, плугатарь, наймичка*).

2. Елімінація окремих українізмів зі складу словника як ненормативних (*кавун, карбованец, неможливий*).

Проведене дослідження підтверджує факт збагачення лексичного запасу російської мови запозиченнями з української мови, що функціонують у різних стилістичних сферах російської мови.

Аналіз зміни маркування слів емотивними лексикографічними позначками дозволяє виділити 3 основні напрямки динаміки стилістичної кваліфікації лексем з емотивно-експресивною конотацією, що пов'язана зі зміною оцінки слова в лінгвосоціумі:

1. Поява у л.о. емотивної конотації в МАС-II, відсутньої у МАС-I (157 л.о.), наприклад:

	МАС-I	МАС-II
<i>Прихвостень</i>	<i>разг., бран.</i>	<i>разг., бран., пренебр.</i>
<i>Словоблудие</i>	<i>книжн.</i>	<i>книжн., пренебр.</i>
<i>Холуй</i>	---	<i>презрит.</i>

2. Зміна емоційно-експресивної кваліфікації л.о. в МАС-II у зв'язку з переоцінкою емотивної конотації слова або введенням нових для словника позначок (32 л.о.), наприклад:

	МАС-I	МАС-II
<i>Перерожденець</i>	<i>презр.</i>	<i>неодобр.</i>
<i>Полицейщина</i>	<i>разг., презр.</i>	<i>разг., неодобр.</i>
<i>Накропаль</i>	<i>разг., ирон.</i>	<i>пренебр.</i>

3. Зняття у лексичній одиниці емотивної позначки в МАС-II (62 л.о.):

	МАС-I	МАС-II
<i>Пешедралом</i>	<i>прост., шутл.</i>	<i>прост.</i>
<i>Несть</i>	<i>устар., шутл., ирон.</i>	<i>устар.</i>

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що у МАС-II знайшли відображення процеси переходу слів, раніше фіксованих як книжні, термінологічні, розмовні, діалектні і застарілі слова, до лексики нейтральної, тобто понад 1670 л.о., що репрезентувалися в першому виданні МАС як стилістично забарвлені, у другому виданні втрачають стилістичну позначку в зв'язку з переміщенням їх до складу міжстильової лексики. Це є свідченням процесу нейтралізації стилістичної мовної норми. Паралельно з цим спостерігається процес переміщення слів, раніше фіксованих як просторічні і загальноживані, до складу лексики розмовної з відповідною зміною стилістичної позначки в МАС-II, що дає підстави вбачати в цьому такі тенденції, як демократизація мовної норми і процес дифузії між лексичними одиницями різних стилістичних шарів. Тенденція інтелектуалізації літературної мови засвідчується зняттям стилістичної позначки з тих лексичних одиниць, які в МАС-I репрезентувалися як книжні і термінологічні. Зняття термінологічних позначок при кваліфікації лексичних одиниць відображає також процес детермінологізації в мові. Необхідно відзначити і процес актуалізації застарілих слів та їхнє використання і фіксацію як високих або традиційно-поетичних.

Третій розділ - "Стилістично марковані інтродуктиви (СМІ) і стилістично марковані елімінанти (СМЕ) в лексиці кінця 50-х початку 80-х років ХХ сторіччя" - присвячено описові СМІ, що стали нормативними для кодифікованої російської мови та увійшли до словника МАС-II, а також опису СМЕ, аутованих зі складу словника МАС-II внаслідок приведення його у відповідність з активним запасом російської лексики початку 80-х років ХХ століття.

При зіставленні складу словників МАС-I і МАС-II методом суцільної вибірки було виявлено понад 1240 стилістично маркованих інтродуктивів (25% від усіх додатково введених слів (ДВС) до МАС-II). Введення слів, відсутніх у першому виданні, свідчить про те, що СМІ кінця 50-х - поч. 80-х рр. увійшли до літературної мови і стали нормативними, але стилістично маркованими, наприклад: *непереходящий* (книжн.), *асфиксия* (мед.), *инфразвуковой* (физ.), *алгоритм* (мат.), *истовость* (устар.), *ядерщик* (разг.), *лунник* (разг.), *бытовка* (разг.), *планёрка* (разг.), *бодряк* (разг.), *махинатор* (разг.), *зачастить* (разг.), *деликатничать* (разг.), *вахтёрша* (разг.), *мухлевать* (груб.-прост.), *забегаловка* (прост.), *кореш* (прост.), *отбрехаться* (прост.), *страхолодный* (прост.), *мошка* (обл.) тощо (приклади з МАС-II).

Найчисленнішим у складі СМІ є шар лексики із розмовною конотацією (понад 600 л.о. і ЛСВ - 49% від загальної кількості СМІ). Зокрема, це назви нових професій (*ядерщик*, *политотделец*, *валютчик*); слова, що служать для назв нових предметів і реалій, які з'явилися в суспільстві і потребують симпліфікації для сфери розмовного мовлення (*планёрка*, *канадка*, *комисс*).

вать, *нервотрепка, пизжонство*); розмовні номінативи у формі жіночого роду (*письмоносица, редакториша, прохвостка, снегириха*); лексеми на позначення оцінної характеристики людини (*бодряк, махинатор, везучий, христосик*); префіксальні дієслівні утворення від слів, що вже існували в мові (*пособирать, подхвалявать, перехотеть, распотрошить, закорчиться*); стягнення неоднослівних назв із суфіксом -к-, що є характерним для розмовних слів (*поливалка, продленка, моторка, неотложка*). Поповнився шар розмовної лексики і за рахунок розширення полісемії слів, зафіксованих в МАС-І. Це експресивні колоквіалізми: *угольщик* (судно, перевозящее уголь), *кризис* (затруднительное положение); стягнення типу: *однорядка* (однорядовая гармонь); похідні дієслова, що розширили свою багатозначність: *кудахтать, потянуть, взвяться*; окремі прикметники і дієприкметники: *пробивной, идиотический*. Таке збільшення кількості слів із розмовною конотацією пояснюється необхідністю в особливому типі мовлення для економії часу і мовних зусиль, що характеризує процес 80-х років і тенденцію до демократизації стилістичної норми слововживання.

Другою за численністю групою СМІ є термінологічна лексика різних галузей науки і техніки, в основному термінів професій "вузького" профілю, а саме: фізики (9%): *нейрон, гамма-излучение, бета-распад*; хімії (3,5%): *сорбция, полярография*; медицини (10%): *гипоксия, резус-фактор, практик* та біології (7%): *адаптация, партеногенез, рибосома*. Термінологічні інтродуктиви інших галузей науки мають одиничний характер: *инфикс (лингв.), окультирование (с.-х.), клюз (мор.), периселений (астр.), алгоритмический (мат.), картинг (спорт.)*. 36% термінологічних інтродуктивів мають позначку-гіперонім *спец:* *аэрозоль, инвариант, кавитация, орбитальность, вживить, сенсорный*. Загалом термінологічні входження складають понад 330 л.о. і ЛСВ (біля 27% від загальної кількості СМІ). Це свідчить про активний розвиток науки у суспільстві і, в зв'язку із цим, про процес термінологізації та інтелектуалізації лексичної системи мови.

Третя за значенням група СМІ - слова з просторічною конотацією (біля 240 л.о. і ЛСВ, що становить 19% від загальної кількості СМІ). В більшості це стягнення, утворені з словосполучень, що називають нові реалії: *товарняк, поллитровка, попутка, строгащ*; дієслівні утворення з пейоративною семантикою: *пугануть, балабонить, вкальвать, пошуровать*; колоквіалізми пейоративної семантики у формі чоловічого і спільного роду іменників: *киношник, кореш, слабак, зануда, ловчила, ворюга*; нові прислівникові утворення: *неважнецки, раскорякой, впервинку*. Широко представлений розвиток полісемії з просторічним забарвленням у загальноновживаних і розмовних лексемах, наприклад: *молотить* (есть), *козявка* (о мелком, ничтожном человеке), *поддать* (выпить). Таким чином, розмовні і просторічні слова на початок 80-х років

втрачають соціальне або локальне обмеження та входять до загальнонародної лексики російської мови, стають нормативними, хоча і стилістично маркованими.

СМІ з кваліфікацією *книжн.* становлять біля 2%: *ретроспектива, надру- гание*. СМІ з позначкою *обл.* - біля 2%: *сутемь, духмяный, камча*. СМІ з позначкою *устар.* - біля 1,2%: *квартирохозяин, повсечасно*. СМІ з позначкою *груб.-прост.* - 0,4%: *паскуда, сопатка*.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати: основна маса стилістично маркованих інтродуктивів - лексеми, стилістично марковані позначками *разг.* і *прост.* та термінологічними позначками-гіпонімами і гіперонімами. Вони становлять 95% від загального числа СМІ. Стилiстично марковані введені слова з позначками *книжн., устар., обл., груб.-прост.* мають одиничний характер і становлять 5% від загального числа СМІ, що були включені до складу словника МАС-II. Очевидно, не всі СМІ, вперше зафіксовані в МАС-II, дійсно є неологізмами в лексичній системі мови. Але перша реєстрація стилістично маркованих інтродуктивів у МАС-II умовно приймається нами за вихідну точку їхнього існування в мові як реальних лексичних одиниць, актуалізованих в узусі незалежно від того, що у вузькій професійній сфері або в усному розмовному мовленні вони могли існувати й раніше.

Паралельно з процесом входження новоутворень з різною стилістичною конотацією до складу лексичної системи мови в російській мові відбувається і протилежний процес - архаїзація лексичних одиниць або втрата ними окремих значень, а потім і перехід з активного запасу до пасивного, що теж знаходить відображення на складі словника нормативного тлумачного словника. В процесі дослідження методом суцільної вибірки стилістично маркованих лексем при зіставленні складу словників МАС-I і МАС-II було виявлено понад 750 СМЕ, що становить 39,6% від загальної кількості вилучених слів (ВС).

Як показує аналіз стилістично маркованих елімінантів, процес аутування із складу словника МАС-II притаманний в першу чергу лексичним одиницям, що в МАС-I маркувалися як термінологічні (понад 250 л.о. і ЛСВ - 34% від загальної кількості СМЕ). Наприклад: *стоповой (спец.), термoeлектричество (физ., тех.), лаж (фин.), перегласовка (лингв.), змейка (3 зн. авиа.), фанг (спец.), миктрос (мор.), ионотерапия (мед.), маседуан (кулин.), комитент (торг.)* і багато інших, вилучених зі словника у зв'язку з втратою актуальності або звуженням сфери їхнього функціонування в мові.

Друге місце серед елімінантів посідають л.о. і ЛСВ, що кваліфікувалися в МАС-I як просторічні (понад 180 л.о. і ЛСВ -24% від загальної кількості СМЕ). Це відображає взаємообумовлені процеси: звуження сфер функціонування просторічних слів у мові і вилучення лексем з позначкою *прост.* із складу словника МАС-II як ненормативних або таких, що перейшли до пасивного

мовного запасу. В більшості це префіксальні та безпрефіксні дієслова, наприклад: *обсечься, пересватать, хужеть, настужать, помакнуть сфиглярить, прозваться*. Іменні елімінанти нечисленні і не об'єднані за семантикою: *жировез, гайда, грузка, динамка, мусью, плюгавец*.

Третє місце посідають слова, що належать до розмовної лексики (біля 160 л.о. і ЛСВ - 21%): В першу чергу це назви суспільно застарілих предметів і явищ: *малодойка, ногтоєда, капельник, предельщик, виллис, зим, австрияк*; префіксально-постфіксальні дієслівні творення: *подпечь, понаглеть, прикачать, упомниться*; зменшення кількості значень у полісемічних слів: *прилить* (долить), *загребать* (грести), *чесотка* (зуд), *шкура* (кожура).

Четверте місце серед елімінантів посідають лексеми, що були репрезентовані в МАС-І зі стилістичною позначкою *устар.* (понад 100 л.о. і ЛСВ -13% від загальної кількості СМЕ). Це цілком закономірно, оскільки вже на початку 60-х років дані слова маркувалися в словнику як застарілі: *подсурьмить, препожаловать, порадеть*. Часто вилучення лексичних одиниць обумовлене інтралінгвістичними процесами (заміна їх в сучасній мові іншими словами або формами): *роля* (роль), *нервоз* (невроз), *похул* (критика). У багатьох випадках лексеми вилучаються із словника у зв'язку із зникненням у соціумі понять або реалій, що вони називали, наприклад: *рядчик, варница, ятка, постепеновец, дефензива*.

Аугування слів з іншим стилістичним маркуванням незначне. Зокрема, СМЕ з позначкою *обл.* становить біля 40 л.о. і ЛСВ (5%): *чумарка, скородьба, урод², бакун*; СМЕ з позначкою *книжн.* - біля 20 л.о. і ЛСВ (2%): *юница, фаллический, мужелюбие*.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Традиційна для лексикографії проблема складу словника нормативного тлумачного словника підлягає спеціальному теоретичному вивченню в таких аспектах: а) як одна з основоположних проблем теорії і практики стилістичного маркування лексем за допомогою лексикографічних позначок; б) як дослідження синхронного аспекту кваліфікації стилістично маркованих лексичних одиниць в динаміці.

2. Зміна вживання стилістично забарвлених лексичних одиниць є детермінуючою властивістю лексико-семантичної системи російської мови як корпускулярної системи дискретного типу і передбачає вивчення в синхронно-діахронічному аспекті.

3. У лексикографічній практиці стилістичні позначки за умови незначних змін і уточнень, а саме: а) введення позначки *ист.* для кваліфікації історизмів (а не історичної термінології); б) більш чітке розмежування розмовної і просторічної лексики; в) введення позначки *новое* для деяких розрядів неологізмів; г) введення позначки *канцеляр.* замість *офш.-дел.*; д) заміна емотив-

них пейоративних позначок *бран., неодобр., презр., уничиж., пренебр.*, загальною позначкою *негативное*; е) зняття позначки *почтит.* у зв'язку з вузьким ареалом її використання; є) використання стилістичних вказівок і коментарів у дефініції - могли б бути досить ефективним засобом відображення стилістичної норми певного часового періоду.

4. Узуально-стилістична кваліфікація лексеми в НТС дійсна лише відповідно певного проміжку часу. Свідченням цього є обсервована зміна стилістичної кваліфікації одних і тих самих лексичних одиниць в словниках різних років видання, що є відображенням динаміки стилістичного забарвлення лексеми в лексико-семантичній системі мови і в лінгвосоціумі.

5. Дослідження лексико-семантичної системи російської мови 50-х-80-х рр. на матеріалі НТС дозволяє констатувати такі дистрибуції кваліфікації лексичних одиниць у стилістичній парадигмі російської мови: а) розширення сфери функціонування розмовної лексики і, в зв'язку з цим, зняття обмежень з розмовних слів і їх перехід до складу загальноновживаних; б) активне залучення книжної за своїм походженням і вживанням лексики в процес усної комунікації і її нейтралізація; в) постійне поповнення словникового складу мови з вузькоспеціальних наукових сфер вживання і актуалізація термінологічної лексики; г) перехід діалектних слів до шарів просторічної і нейтральної лексики; д) використання слів застарілих у функції високих, урочистих; е) дифузія шарів розмовної і просторічної лексики; є) елімінація термінів, слів застарілих і просторічних.

6. Збагачення словника МАС-II і СО₂₃ відбувається здебільшого за рахунок лексичних одиниць, що репрезентуються як нормативні, розмовні, термінологічні і просторічні. Аутування лексем із складу словників однаковою мірою пов'язане як із міжстильовою, так і стилістично маркованою лексикою. Зокрема, це терміни, просторічні, розмовні лексеми, застаріла лексика. Суть інтродукції та елімінації лексем у складі словників нормативних тлумачних словників можна розглядати, з одного боку, як процес розвитку і збагачення мови в певний історичний період, а з іншого боку, як результат приведення словника до реального співвідношення з новими лексикографічними завданнями і принципами. Зміна складу словника тлумачного словника за рахунок стилістично маркованих лексем відбувається при значній перевазі стилістично маркованих інтродуктивів над стилістично маркованими елімінантами і відповідає сучасним тенденціям збагачення лексики за рахунок стилістично забарвлених слів.

7. Інтродукція і елімінація більшою мірою притаманні моносемантичним конотативним одиницям, ніж маркованим лексико-семантичним варіантам полісемантичних слів.

8. Динаміка стилістичної норми не є стихійною, вона виявляється як сві-

доме залучення до літературної мови тієї чи іншої раніше ненормованої лексичної одиниці, встановлюється і підтримується соціумом у кожний конкретний період розвитку національної мови і лише згодом знаходить відображення в нормативному тлумачному словнику.

9. Зіставлення складу словників МАС-I і МАС-II із залученням даних СО₂₃ за наявністю/відсутністю лексеми в словниках-джерелах та за зміною стилістичної кваліфікації шляхом лексикографічної позначки однієї і тієї ж лексеми в цих словниках дає можливість визначити такі тенденції зміни стилістичної норми: стилістична нейтралізація, демократизація, інтелектуалізація, дифузія розмовного і просторічного шарів лексики, зміна емоційно-експресивної конотації багатьох лексичних одиниць, неологізація і архаїзація конотативної лексики, детермінологізація лексичного складу мови, що знайшло у цілому адекватне відображення в динаміці стилістичних позначок у МАС-II із урахуванням розширення їхньої парадигми.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ:

БАС-I - Словарь современного литературного русского языка: в 17-ти томах, АН СССР, 1948 - 1965 гг.;

БАС-II - Словарь современного литературного русского языка: в 20-ти томах, АН СССР, 1991 г.;

МАС-I - Словарь русского языка: в 4-х томах, АН СССР, 1957 - 1960 гг.;

МАС-II - Словарь русского языка: в 4-х томах, АН СССР, 1981 - 1985 гг.;

СО₂₃ - С.И.Ожегов. Словарь русского языка, 23-е изд., 1990 г.;

ТСУ - Толковый словарь русского языка: в 4-х томах. Под ред. Д.Н.Ушакова, 1935 - 1940;

ВС - вилучене слово;

ДВС - додатково включене слово;

л.о. - лексична одиниця;

ЛСВ - лексико-семантичний варіант;

НГС - нормативний тлумачний словник;

СМЕ - стилістично маркований елімінант;

СМІ - стилістично маркований інтродуктив.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Хруцкая Н.В. Разница в употреблении слов “рынок” и “базар” // Відродження. -К.-1995.-№7.-С.10.

2. Хруцкая Н.В. Просторечные новообразования в русском языке // Русский язык и литература в учебных заведениях. -К.-1996.-№2.С.28-30.

3. Хруцкая Н.В. Пути пополнения разговорной лексики современного русского литературного языка // Русская словесность.-К.-1997.-№1.-С.31-32.

4. Пилинський Н.Н., Хруцкая Н.В. Тенденции в изменении стилистической маркированности лексики современного русского языка (на материале русской лексикографии новейшего периода) // Система і структура східнослов'янських мов. / Міжкафедральний збірник наукових праць. -К., 1997.-174 с.- С.133-136.

5. Хруцкая Н.В. Лексика диалектного происхождения как источник пополнения современного русского литературного языка // Система і структура східнослов'янських мов / Міжкафедральний збірник наукових праць. -К., -1997. -174 с. -С.86-89.

6. Хруцкая Н.В. Адекватность лексикографических помет стилистическим характеристикам слова // Система і структура східнослов'янських мов / Міжкафедральний збірник наукових праць. -К., 1998, 300 с. -С.106-115.

7. Хруцкая Н.В. Изменение оценки лексических единиц с эмоционально-экспрессивной конотацией (на материале МАС-I и МАС-II) // Система і структура східнослов'янських мов / Міжкафедральний збірник наукових праць. -К., 1998.-300 с. - С.289-292.

8. Гончаров В.І., Хруцька Н.В. Поняття літературної норми в сучасній російській лексикографії / Наукові записки: Збірник наук. статей НПУ ім. Драгоманова. -К.:НПУ, 1998.- Вип.4.-233 с. -С.174-183.

Хруцька Н.В. Динаміка стилістичної маркованості лексики російської мови (на матеріалі російської лексикографії 50-х - 80-х років ХХ сторіччя). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.02. - російська мова. - Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 1998.

Дисертацію присвячено питанням динаміки стилістичного маркування лексики російської мови в нормативних тлумачних словниках і виявленню тенденцій зміни стилістичної норми слововживання, що знайшла відображення в лексикографії. У роботі розглядається проблема стилістичної кваліфікації лексичних одиниць за допомогою лексикографічних позначок і проводиться комплексне компаративне дослідження динаміки стилістичного маркування конотативної лексики на матеріалі двох видань "Словаря русского языка: в 4-х томах, изд. АН СССР" (МАС-I, МАС-II). Результати дисертації можуть бути використані при створенні словника "Конотативні нормативні інтродуктиви 50-х - 80-х років ХХ сторіччя".

Ключові слова: Лексикографія, лексико-семантична система, конотація, стилістична позначка, динаміка стилістичної норми, маркування лексичної одиниці.

Хруцкая Н.В. Динамика стилистической маркированности лексики русского языка (на материале русской лексикографии 50-х - 80-х годов XX века). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык. - Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1998.

Диссертация посвящена вопросам динамики стилистической маркированности лексики русского языка в нормативных толковых словарях и выявлению тенденций изменения стилистической нормы словоупотребления, которая нашла отражение в лексикографии. В работе рассматривается проблема стилистической квалификации лексических единиц с помощью лексикографических помет и проводится комплексное компаративное исследование динамики стилистической маркированности коннотативной лексики на материале двух изданий "Словаря русского языка: в 4-х томах, изд. АН СССР" (МАС-I, МАС-II). Результаты исследования могут быть использованы при составлении словаря "Коннотативные нормативные интродуктивы 50-х - 80-х годов XX века".

Ключевые слова: Лексикография, лексико-семантическая система, коннотация, стилистическая помета, динамика стилистической нормы, маркированность лексической единицы.

Khruts'ka N.V. Russian Language Vocabulary Stylistic Marking Dynamics (Based on Russian Lexicography of 50th - 80th of XXth Century). - Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree by speciality 10.02.02 - Russian language. - M.P.Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1998.

The dissertation deals with Russian language vocabulary stylistic marking dynamics in the normative defining dictionaries and determining of the use of words stylistic standards changing, which was reflected in the lexicography. The problem of stylistic qualification of the lexems by means of the usage labels in lexicography is observed. The complex comparative investigation of connotative vocabulary stylistic marking dynamics is based on two editions of Russian Language Dictionary: 4 volumes, Academy of Science of the USSR (MAC-I, MAC-II). Research results can be used in Connotative Standard Introductives of 50th - 80th of XXth Century Dictionary compiling.

Key words: Lexicography, lexical-semantic system, connotation, usage label, stylistic standard dynamics, lexical unit marking.